

Er is behoefte aan Maatschappelijke Coalities

Wim van Dinten • 28 februari 2025

Vier maanden terug werd mij gevraagd om bij de eerste officiële bijeenkomst van de Maatschappelijke Coalitie in de gemeente Het Hogeland een bijdrage te leveren. Ik had de tijd om me voor te bereiden. Gaandeweg werd me duidelijk dat de problemen waar we in de Nederlandse samenleving voor staan in Groningen en in het bijzonder in Het Hogeland lijken samen te vallen. Ik vroeg me af: hoe reik ik het anderen aan? Terwijl ik met het antwoord bezig was werd steeds duidelijker dat we niet alleen in Nederland dingen doen die niet meer passen, maar in heel Europa. Zo kwam de nadruk nog meer te liggen op de vraag hoe dat is aan te reiken. Immers als je internationale voorbeelden gebruikt is de kans groot dat je hoog overvliegt.

Maar zie. Vanaf het moment dat Donald Trump de verkiezingen in de Verenigde Staten won en hij en zijn team zich op het internationale speelveld bewegen, werd het veel gemakkelijker. Zo leverde de Amerikaanse vice-president Vance twee weken terug in München kritiek op Europa en het leiderschap. In Europa werd zowel door politici als in de media geschokt en ontdaan gereageerd. We doen in Europa niet aan reflectie, vinden nog steeds dat wij zo goed zijn gestructureerd dat we het voorbeeld zijn voor de hele wereld.

De zorg die ik had om te vertellen over hoe het komt dat we in Europa zijn vastgelopen bleek terecht. Dat u in Groningen tot Maatschappelijke Coalities komt zegt dat hier het besef leeft dat er in de structuren die we gebruiken iets fundamenteels mis is. Dat blijkt ook uit de websitetekst van deze Maatschappelijke Coalitie. Als ambitie en aanpak wordt geformuleerd:

... Partijen willen een cultuur creëren waarin het gemakkelijk en logisch is om elkaar op te zoeken, kennis te delen en ervaringen uit

te wisselen... Van elkaar leren in het nieuwe samenspel gaat met vallen en opstaan. Dat vertrouwen wil de regio in gezamenlijkheid verder ontwikkelen... Partijen sluiten aan bij wat er al is en waar de energie zit, en stimuleren door een effectievere samenwerking en aanpak de participatie van burgers.

Deze Maatschappelijke Coalitie stoelt op de waarneming dat inwoners in Groningen ervaren dat ze in onze Nederlandse democratische rechtsstaat niet vertrek- maar eindpunt zijn. In de laatste zin van dit citaat staat dat burgers participeren bij wat overheden doen en niet andersom. Dit wordt in heel Nederland gevoeld. Dat blijkt uit de opkomst van burgerberaden, burgerbewegingen en de groei van lokale politieke partijen. En het blijkt bij verkiezingen in heel Europa, nu ook in Duitsland, waar Het Hogeland aan grenst. Die fenomenen zijn reacties op het feit dat de democratische rechtsstaat een top-down constructie is, terwijl een democratie vraagt om een bottom-up opbouw.

Ik zei eerder al dat de problemen waar we tegenaan lopen in Groningen lijken samen te vallen met de problemen in Nederland. Dat zie je in het bijzonder hier in de gemeente Het Hogeland. Daarvoor dien je wel terug te gaan tot de eerste twee decennia na de Tweede Wereldoorlog. Ik herinner me de leuzen die toen rondgingen nog goed. "Dit nooit weer" en "Iedereen moet kunnen meedoen in de vooruitgang die we mee gaan maken". In Duitsland vroegen ze zich af of en hoe ze hun schaamte konden overwinnen, ervoor konden zorgen dat de onmenselijkheid van de Holocaust niet nog eens kon ontstaan. In Nederland wilden we geen hongersnood meer meemaken. Sicco Mansholt ontwikkelde beleid op Europees niveau om de landbouwproductie door intensivering te verhogen. Het leidde tot wetenschappelijk onderzoek en technische innovatie. Die productiestijging kwam er, dat beleid zit in Nederland tot in de haarvaten van overheden, landbouwinstellingen en boeren.

Dat intensivering zou leiden tot aantasting van klimaat en van wat kan groeien werd destijds door ecologen al opgemerkt. Het kreeg geen aandacht omdat politieke vraagstukken voorrang hadden. Stikstof, klimaat, biodiversiteit zouden er op enig

moment wel voor zorgen dat het anders moest, zo was de verwachting. We zijn moeizaam en geleidelijk van die noodzaak doordrongen geraakt.

Intussen – of moet je zeggen eindelijk – willen politici en overheden een andere landbouw. Hoe willen ze dat bereiken? Zij bedenken modellen, maken wetten, geloven stevast in technologische vooruitgang, gebruiken de wet als wapen, dwingen boeren. Zij kunnen per omgaande van gedachten veranderen. Maar voor een boer werkt dat niet. Die moet een paradigmatisch ander bedrijf ontwikkelen. Paradigmatisch anders wil zeggen dat hij of zij en het gezin aan productie en de natuur een andere betekenis geven, geacht worden anders te gaan werken. Dat gaat ook op voor organisaties die met de landbouw zijn verbonden. Een boer doet daar lang over, heeft 10 tot 20 jaar nodig, terwijl iemand die van de wisselwerking in zijn eigen hoofd uitgaat denkt dat je die omslag in een paar jaar doet. Dit is de kern van de huidige landbouwproblematiek. De veranderingsprocessen van deze tijd zijn allemaal paradigmatisch, maar worden door politici, wetenschappers en in het recht aangevlogen alsof je even een ander doel stelt en dat uitvoert. Dat zie je ook terug in het beleid van de EU, onder andere bij maatregelen tegen opwarming van het klimaat.

Als ik door Het Hogeland rijd – een gebied met 120 kernen dat begrensd wordt door de Duitse grens in het oosten en Friesland in het westen – besef ik dat ik over de vruchtbaarste landbouwgrond van Europa rijd. En ik zie dat al die kernen burgers en boeren vertegenwoordigen die in hun omgeving de specifieke problemen met elkaar oplossen en de mogelijkheden van hun gebied ontwikkelden. Zijn die gemeenschappen daar in deze tijd niet meer toe in staat, of wordt het hen onmogelijk gemaakt? Krijgen ze de kans om dat te laten zien? Kunnen de gemeente en instellingen hen daarbij ondersteunen? Beseft een gemeentelijke organisatie dat die mensen beter dan de overheid weten wat bij hen speelt, wat voor hen van waarde is en dat wat ze doen naar de eisen van de tijd kunnen invullen? Dat kan niet planmatig; het komt evolutionair tot stand.

Ik heb hiermee het belangrijkste probleem van deze tijd in Europa te pakken. In de EU krijgen boeren en inwoners noch de tijd, noch de hulp om een

paradigmatische draai te maken. Hogescholen, universiteiten, organisatieadviesbureaus helpen er ook niet bij. Het woord paradigma mag in de media en politiek zelfs niet gebruikt worden, omdat – denkt men, meet men – het aantal krantenlezers en het aantal tv-kijkers ermee omlaaggaat. De noodzaak van paradigmatische overgangen ervaar je in deze tijd op de eerste plaats bij politici, overheden en media omdat juist zij een houding dienen te hebben om die overgangen bij burgers en organisaties mogelijk te maken.

De situatie van nu vraagt om reflectie. Je ziet de noodzaak van paradigmatische overgangen pas als je teruggaat in het verleden en herkent hoe structuren of werkwijzen zijn ontstaan en hoe die zijn verouderd of zich hebben losgezongen van hun vertrekpunt. Neem de energievoorziening.

In de jaren vijftig werd duidelijk dat kernenergie voor onze energievoorziening kon gaan zorgen. Hoe moest het verder met de grote voorraden steenkool en olie? Pierre Lardinois vertelde me dat bij politici in die tijd het idee leefde dat olie en gas zo snel mogelijk uit de grond gehaald moesten worden om er nog wat aan te verdienen. Zo gedacht, zo gedaan. Het leidde ertoe dat we in Nederland als gekken die grondstoffen uit de aarde zijn gaan pompen en dat we de prijs voor gas en olie internationaal veel te laag instelden.

De kernramp van Tsjernobyl had ons in 1986 wakker moeten schudden. Kernenergie was niet meer als vanzelfsprekend de bron voor de toekomst. De aanname dat we gas en aardolie snel uit de grond moesten halen vanwege de beloften van kernenergie viel weg. Maar we werden niet voorzichtig, deden er nog een tandje bij. Dat dit zou leiden tot aardbevingen kon een kind voorzien. De toenmalige gedeputeerde Remkes zei dat burgers niet moesten denken dat ze scheuren in hun huis op de staat konden verhalen. Het liet toen al de afstand van de politiek tot burgers zien.

Er kwam uiteindelijk een politiek proces op gang om die schade wel te vergoeden toen bleek dat overheden en rechters waren vervreemd van de realiteit. Ze vertrouwden niet wat burgers zeiden. Die moesten

bewijzen dat die schade door aardbevingen waren ontstaan. Alsof een huis dat op veen gebouwd is bij bevingen stabiel kan blijven. Je zag dat mensen die werkten in de organen van de democratische rechtsstaat niet uitgingen van wisselwerking van mensen met anderen en hun omgeving en al wat daarin leeft, maar van modellen waarin elk verschijnsel logisch moet zijn afgeleid van een oorzaak.

Met deze twee situaties in Groningen – de landbouw en aardgaswinning – keer ik terug bij de rol van een Maatschappelijke Coalitie. Die helpt burgers als ze laat zien dat overheden falen als die alleen uitgaan van wat bedacht is, uitgaan van wisselwerking in de hoofden van specialisten en niet van wisselwerking van mensen met elkaar en hun omgeving. Overheden zijn al heel lang zo aan de gang. Als we dit als feit accepteren wordt duidelijk hoe groot onze opgave is om de democratische rechtsstaat en de werkwijzen daarin te veranderen: hoe vinden we nieuwe paden die passen bij deze tijd?

Een Maatschappelijke Coalitie zie ik als een belangrijke opstap om dat voor elkaar te krijgen.

Wat betreft democratie

Nadat Frank-Walter Steinmeier, de bondspresident van Duitsland, kritiek had geuit op de manier waarop het nu in de VS gaat, zei de Amerikaanse vice-president J.D. Vance in München dat hij zich zorgen maakt over de manier waarop politieke leiders in Europa met de democratie omgaan. Hij stelde dat ze niet luisteren naar de bevolking, dat dit helemaal niet past bij een democratie, en dat die erdoor zal imploderen. Vance doet alsof de stroming die hij zelf vertegenwoordigt bij voorbaat beter is dan de rechtstatelijke ordeningen in Europa. Dat neemt niet weg dat we er goed aan doen zijn kritiek serieus te nemen en nagaan of die terecht is, of het ons verder helpt. Raakt Vance een probleem dat we in alle staten van Europa hebben? Laat ik zijn kritiek op Nederland betrekken.

Onze democratische rechtsstaat is gebaseerd op het stelsel van Thorbecke uit 1848. In dit stelsel is

vertrekpunt dat mensen een geografische ruimte met elkaar delen en op elkaar betrokken raken door het oplossen van conflicten en het realiseren van wensen. Ze dragen samen verantwoordelijkheid voor die ruimte en voor elkaar. Dat komt tot uitdrukking in hun manier van leven en de bestuursvorm. Ze kiezen mensen uit hun midden om de gemeente te besturen. Die bestuurders zijn aanspreekbaar, leggen aan de bevolking verantwoording af, worden door de inwoners getoetst op resultaat. Het recht wordt helpend, niet dominerend ingezet. Wat is ervan geworden?

Nederland heeft – zo ongeveer als enige land in Europa – een burgemeester die door het centrale gezag benoemd wordt. Die positie zat al in het concept van Thorbecke en was de uitkomst van onderhandelingen tussen de koning en politici rond het midden van de 19e eeuw. Veel mensen in onze tijd zien de burgemeester als een onpartijdige notabele die er is om de democratische organen in een gemeente goed te laten functioneren. Maar regelmatig laat 'n commissaris van de Koning weten dat de burgemeester de opdrachten van ministers moet volgen, wat haaks staat op een lokale democratie.

Bovendien is in 2002 het duale stelsel ingevoerd, waarmee de gemeenteraad niet meer bestuur is maar toezichthouder op de gemeentelijke organisatie. In de huidige gemeentelijke werkwijze gaan voortdurend documenten rond die ergens in 'n overheid door ambtenaren zijn opgesteld. Dat eist zo ongeveer alle aandacht van gemeenteraadsleden op. Aandacht die ze niet meer kunnen besteden aan inwoners en wat die in hun gemeenschap als betekenisvol ervaren. En er zijn regionale samenwerkingen waar zelfs wethouders weinig invloed op hebben, laat staan raadsleden. Voeg daar de stroom fusies aan toe die tot steeds grotere gemeenten heeft geleid, kijk naar de gemeente Het Hogeland. De afstand tussen bestuurders en inwoners wordt vergroot als gemeentelijke maatregelen voor alle kernen op dezelfde manier gelden. Dat voelt lichtelijk absurd als je je door het hoge land beweegt.

Onze democratische rechtsstaat is een systeem waarin mensen vertegenwoordigers van politieke partijen kunnen kiezen die ze niet of nauwelijks kennen. Het programma dat een politieke partij

afgeeft is na coalitieonderhandelingen vaak onherkenbaar en wat er nog van overblijft raakt meestal in de regeerperiode verloren. Het is niet alleen bij ons zo, het is een kenmerk van de continentaal Europese democratische rechtsstaten. Hoe zitten politici daarin?

In de eerste regeerperiode van premier Ruud Lubbers die begon in 1980, wilde hij dat Tweede Kamerleden van het CDA over specifieke deskundigheid beschikten. Die werd gedefinieerd als een universitaire opleiding, en anders was een HBO-diploma of ervaring in een baan die om zo'n theoretische competentie vroeg wel het minste. De overige politieke partijen gingen dezelfde selectiecriteria gebruiken. De Tweede Kamer is sindsdien vooral bezet met mensen die hebben geleerd te conceptualiseren. Ze bedenken modellen, zetten die om in wetten en regels die ze ook nog eens via systemen willen implementeren. Het heeft een woud aan regels opgeleverd die als verstikkend en als dwang wordt ervaren. Burgers ervaren de situatie als: al onze wensen en problemen zijn alleen via overheden te realiseren of op te lossen. Daaruit blijkt hoezeer de initiatiefkracht van inwoners is aangetast. Als er een land in Europa is waarvan politici zich de kritiek van Vance dienen aan te trekken, dan is het Nederland.

Een Maatschappelijke Coalitie moet niet de fout maken te denken dat burgerinitiatieven deze tekortkomingen oplossen. Burgerinitiatieven zijn binnen onze overheid onbehandelbaar omdat ze niet (kunnen) worden ingepast in de systemen en modellen en denk- en werkwijzen. Preciezer gezegd: ze passen niet bij de oriëntatie van ambtenaren, die worden geselecteerd en beoordeeld op het kunnen maken van modellen, wetten en systemen en op manieren waarmee ze burgers verleiden mee te gaan met bedachte plannen en wensen. Je kunt deze uitkomst van de democratische rechtsstaat niet aan ambtenaren verwijten, wel aan politieke partijen die hun vertegenwoordigers kiezen uit de wereld van deskundigen, die elkaar met modellen om de oren slaan en marketing gebruiken om hun ideeën aan de man te brengen. Daarmee zijn we in de politiek de verbinding met de samenleving en de realiteit kwijtgeraakt. Een Maatschappelijke Coalitie die dit

doorgront en blootlegt en in verbinding met lokale politieke partijen tot gelding brengt, biedt een weg om de wisselwerking van mensen met elkaar en hun omgeving weer vertrekpunt van de rechtsstaat te maken.

Wat betreft het recht

Ik kom terug op wat de socialistische bondspresident van Duitsland Frank-Walter Steinmeier in zijn rede aankaartte. Hij stelde dat het recht gaat boven macht; recht is dan de grondslag van een samenleving en een democratie kan niet bestaan als het recht daarin niet prevaleert.¹ Is dat bijzonder uit de mond van een socialist? Het is van belang op te merken dat socialisten bedenken wat goed is voor verschillende bevolkingsgroepen; ze gebruiken het rechtssysteem en wetten om wat bedacht is aan gedefinieerde doelgroepen op te dringen. Geld is daarin de vorm die het gemakkelijkst is om aan te reiken. Socialisme is een *generalistische* vorm van sociale betekenisgeving, er zit geen specificiteit in, laat staan betrokkenheid op mensen. Een socialistische leider wordt al gauw een schoolmeester die voor anderen bepaalt wat goed is, modellen bedenkt en die met macht oplegt en methodisch implementeert. Dat past steeds minder als in een samenleving mensen steeds meer van zichzelf uitgaan.

Steinmeier vond dat het recht in de Verenigde Staten niet meer het gewicht kreeg dat het in een democratie moet hebben. Inderdaad zien Trump en zijn mensen, die hij op loyaliteit heeft geselecteerd, dat het recht is doorgeschoten. Maar vervolgens zijn ze steeds bezig met macht om alleen hun eigen ding te kunnen doen. Heeft Steinmeier gelijk, en hebben Trump en de zijnen dat ook?

Laat ik opnieuw parkeren bij de situatie in Nederland. PvdA'er Gerdi Verbeet was in de periode 2006-2012 een zeer gewaardeerde voorzitter van

1 Hij formuleerde het anders, maar ik houd de formulering aan die Frans Timmermans gebruikte tijdens het Tweede Kamerdebat over de wending in de Amerikaanse politiek op dinsdag 18 februari 2025. Die is korter, duidelijk en komt overeen met Steinmeiers punt.

de Tweede Kamer. Ze schreef daarna een boek met interviews onder de titel *Vertrouwen is goed, maar begrijpen is beter*. De titel laat zien welke houding tijdens haar periode in de Tweede Kamer zichtbaar werd.

Vertrouwen staat voor sociaal rijke relaties, voor mensen die kunnen en willen samenwerken. Je weet dat als je valt iemand je helpt opstaan, en dan kun je het nog eens proberen en nog eens en nog een keer. Zo leer je lopen, praten, zo ontwikkel je een positie. Het geeft een ultiem gevoel van veiligheid. Mensen durven initiatieven te nemen, helpen elkaar. Politici die vertrouwen als politieke basis kiezen, zijn gericht op wisselwerking tussen mensen en al wat leeft en wat daaruit is en kan ontstaan.

Begrijpen staat voor uitgaan van oorzaak-gevolgrelaties: als dit, dan dat en daar zeker van kunnen zijn. Veiligheid wil zeggen alles onder controle hebben. Politici bedenken resultaten, en ambtenaren bedenken modellen, wetten en systemen om die resultaten te halen. Alle betekenis wordt in geld en getallen uitgedrukt. Wat uit wisselwerking kan ontstaan wordt gezien als onzekerheid, is uit controle en dien je te vermijden. Het volgen van je rationaliteit wordt gezien als professionaliteit, het tonen van emotie als zwakte. Het niet volgen van regels en wetten wordt inmiddels gezien als verwijtbaar en kan uitlopen in aanklachten van fraude of strafbare 'on-professionaliteit'.

De leus *Vertrouwen is goed, maar begrijpen is beter* werd in de periode 2006-2012 zichtbaar bij het ministerie van Justitie. Dat werd omgevormd tot Veiligheid en Justitie en vier jaar later tot Justitie en Veiligheid. De Toeslagenaffaire ontstond in die periode: ouders dienden van tevoren aan te geven wat ze voor het komend jaar verwachtten. Dat kan nogal anders uitpakken omdat je in wisselwerking met anderen leeft en dat bepaalt hoe het komend jaar eruit zal zien. Oma wordt ziek, pappa krijgt ander werk, het gezin verhuist, enzovoort. Maar de overheid ging uit van begrijpen, en beschouwde een verwachting als een vaststaand model. Elke afwijking werd geïnterpreteerd als fraude waar een disproportionele straf voor werd opgelegd. Nu ervaren politici en ambtenaren dat schade die mensen in die affaire hebben opgelopen niet repareerbaar is, niet met geld kan

worden afgekocht. Slachtoffers kunnen er niet aan ontkomen dat ze ermee moeten leren leven. Een financiële bijdrage kan daarbij helpen, maar geen bedrag kan ooit de opgelopen schade dekken. Vertrouwen en begrijpen zijn totaal verschillende vormen van betekenis en betekenisgeving. Een houding waarin instellingen en de mensen die erin werkten laten zien dat ze zich schamen, vanuit sociale betekenisgeving slachtoffers tegemoet treden, is het enige passende antwoord.

De aardbevingsschade in Groningen werd vanuit 'begrijpen is beter dan vertrouwen' benaderd, wat ronduit onwijs en idioot is. Jeugdzorg werd modelmatig benaderd en door systemen en protocollen werd het werk van medewerkers voortdurend in stukjes geknipt. Het maakt het waarnemen van de ontwikkeling van kinderen onmogelijk en betrokkenheid op wie je helpen wilt kan niet ontstaan.

Rechters gaan mee met degenen die vinden dat begrijpen belangrijker is dan vertrouwen. Het recht is verworden tot instrument van rechtmatigheid ten koste van realisme en rechtvaardigheid. Het is als een schimmel die aan alle overheidshandelen en rechtspraak kleeft. Ja, Steinmeier heeft gelijk en ja, Trump heeft ook gelijk. Je kunt die schimmel in de EU en in alle westerse landen waarnemen. Een Maatschappelijke Coalitie kan die schimmel zichtbaar maken en proberen de schade ervan via verbinding met gemeenteraden ongedaan te maken. Hoe dan?

Op de eerste plaats door lessen te trekken uit gebeurtenissen. Neem het fenomeen dat onze democratische rechtsstaat is doorgeschoten in wetten, regels en rationaliteit. Veel politici en juristen denken dat recht hét middel is om een samenleving te dragen. Hier wreekt zich hoe weinig we hebben geleerd van het vallen van de Muur in Berlijn in 1989. De val werd in het westen gevierd als overwinning van het kapitalisme, als de enige route naar welvaart en geluk. We namen niet de tijd om goed te kijken wat er precies misging in de communistische Sovjet-Unie. Er heerste daar een systeem dat wisselwerking van mensen met elkaar en hun omgeving volledig verdrong. En juist in die wisselwerking ontstaan de vormen van betekenis en betekenisgeving die elk mens als realiteit ervaart. Het ziet eruit als evolutionaire betekenisgeving waarin al wat leeft

is geworden en wordt. Waarin groeps sociale betekenisgeving ontstaat die je beleeft als gehechtheid aan je ouders, broers en zussen, extended family. Waarin je vriendschappen opbouwt met burens. Waar vrienden voor je door het vuur gaan, waar je met kennissen en collega's optrekt. Waar je verliefd wordt, je schaamt, emotioneel durft en kunt zijn. Waarin je groeit en een eigen oriëntatie ontwikkelt.

Het vallen van de Muur was de onontkoombare uitkomst van een systeem waarin de wisselwerking van mensen met elkaar en hun omgeving was verdrongen. Dat was het bewuste streven. Stalin zei in een bijeenkomst van de communistische partij dat het virus dat geweten heet moest worden uitgeroeid. Applaus vanuit de zaal, een kwartier lang. Niemand durfde als eerste op te houden met klappen.

Hebben we in de gaten dat we hard op weg zijn in onze samenleving die wisselwerking van mensen met elkaar en hun omgeving te verdringen? We genereren modellen, wetten en systemen die tot in de haarvaten van sociale relaties raken, waardoor bescherming, beschutting, hulp, vertrouwen niet meer ontwikkeld raken. Inwoners voelen het maar kunnen het niet onder woorden brengen omdat betekenis en betekenisgeving begrippen zijn die ze niet thuis of in het onderwijs hebben meegekregen. En in de media blijven ze stevast onderbelicht. Wat je wel ziet zijn initiatieven van burgers die in hun leven en woonomgeving en werk proberen de rationalisering te dempen die ons het menselijke en ecologische ontnemt.

Het recht, rationaliteit en ordening kunnen niet een samenleving dragen. *Een Maatschappelijke Coalitie die dit herkent, maakt zichtbaar welke vormen van betekenis aanwezig en welke vormen weg zijn. Ze ontwikkelt manieren om de missende vormen weer tot gelding te brengen en beseft dat overheden die gedomineerd worden door rationaliteit niet in staat zijn vormen en maatregelen uit te voeren die op wisselwerking van mensen met elkaar en hun omgeving zijn gebaseerd.*

Je vraagt je dan al gauw af: hoe ziet de structuur van een Staat eruit waarin het recht de lokale democratie steunt? In zo'n rechtsstaat gaat een rechter uit van de omgeving en omstandigheden waarin mensen met

elkaar tot overeenstemming moeten zien te komen bij het realiseren van wensen en oplossingen van conflicten. *De omgeving van mensen is daarin specifiek, net als de mensen zelf.*

Een politicus die daarvan uitgaat zou nooit akkoord gaan met *Vertrouwen is goed, begrijpen is beter*. Zo'n politicus probeert autoriteiten en rechters in stelling te brengen die stevast uitgaan van het specifieke, van wat rechtvaardig is. Zulke rechters zijn wel geïnteresseerd in eerdere vergelijkbare gevallen maar dan om te zien of die aan het specifieke geval kunnen bijdragen.

Is de Maatschappelijk Coalitie in Het Hogeland in staat zo'n houding en rol van autoriteit te ontwikkelen? Dat werkt alleen als deze Maatschappelijke Coalitie een machtsbasis heeft, bijvoorbeeld in de verbinding met lokale partijen die de inzichten van de Maatschappelijke Coalitie in de gemeenteraad tot gelding brengen. Tegelijkertijd helpt de Maatschappelijke Coalitie om partijen die lokaal opereren de wind mee te geven. Zo ontstaat een beweging naar een rechtsstatelijkheid die past bij een echte democratie.

Een Maatschappelijke Coalitie moet niet de fout maken dat ze gaat invullen of doen wat gemeente of het rijk horen te doen. Elk voorstel dat gebaseerd is op wisselwerking zal binnen huidige overheden snel worden verbrand. Het past niet in de werkwijze van overheden. Dat zie je bijvoorbeeld bij de politiek. Lokale informatie over wat ergens broeit of kan gebeuren is door agenten nauwelijks verwerkbaar omdat ze moeten uitgaan van expliciete informatie die in systemen past. Kennis en ervaring die daar niet in past wordt genegeerd, weggegooid, de betekenis ervan wordt niet herkend.

Wat betreft organisaties die de opbrengst van wetenschap en technologie aanreiken

De positie van bedrijven en ondernemers is kort na de Tweede Wereldoorlog fundamenteel veranderd. In Oostenrijk kwamen socialisten,

organisatieadviseurs en economen bij elkaar die de nieuwe technologische en economische mogelijkheden wilden benutten. Ze waren het erover eens dat mensen die uitgaan van zichzelf – die zich zelf-referentieel gedragen – heel veel goeds voor de samenleving doen zonder dat dit als doel of voorwaarde is gesteld. Ze namen afscheid van klassiek liberalisme dat John Stuart Mill had geformuleerd in zijn boek *On Liberty* (1859): *je mag uitgaan van jezelf maar wat je presteert wordt beoordeeld op wat het voor de gemeenschap betekent*. Na de Tweede Wereldoorlog veranderde dat steeds vaker in: *iedereen moet kunnen uitgaan van zichzelf en de betekenis van wat je presteert bepaal je zelf*. Ze noemden het *neoliberalisme*.

Het werd in de jaren tachtig in Europa en Amerika de politieke grondslag onder de regeringen van Margaret Thatcher en Ronald Reagan. Thatcher zei dat een samenleving niet bestaat, het is een verzameling individuen. En Reagan vond dat de overheid zich te veel met mensen bemoeide. Hij bracht dit tot uitdrukking in de twee zinnen die hij in het Engels verfoeide. “Hello, I am from the government. I am here to help you.” Lubbers ging erin mee, de EU zag het als beleidsgrondslag en legde het in 2002 (impliciet) in het akkoord van Lissabon vast.

In een neoliberale wereld verdien je geld via het marktmechanisme. Mensen kunnen op die manier extreem rijk worden zonder zich daarover te schamen, integendeel. Zulke mensen stop je niet met maatschappelijke idealen want ze zijn alleen gevoelig voor betekenis die in macht en geld wordt uitgedrukt. Kijk naar Donald Trump. Alles wat het leven en de aarde bieden gebruikt hij voor zichzelf, ook religie, ook de positie van president van Amerika. Je kon in de ontwikkeling van het neoliberalisme en technologie zien aankomen dat er ooit iemand zou opstaan die zo zelfreferentieel in de wereld staat – zo overduidelijk van zichzelf uitgaat. Bij de Amerikaanse verkiezingen is gebleken dat heel veel inwoners dit gedrag van Donald niet afwijzen, ze waarderen het zelfs. Wij in Europa hebben daar kritiek op, maar tegelijkertijd gaan we ons steeds meer op z'n Amerikaans gedragen. We zorgen voor ons comfort, zonder de impact daarvan op onze omgeving gewicht te geven.

Wie de Nederlandse politiek volgt ziet dat het neoliberalisme in de media en de volksvertegenwoordiging niet wordt doorgrond. Het wordt economisch geïnterpreteerd als route naar welvaart. En alle betekenis wordt in geld uitgedrukt. Dat kun je in de gemeente Het Hogeland goed waarnemen. Er zijn hoogspanningsmasten neergezet die je ziet als je van Warffum naar de stad Groningen rijdt. Ze klieven het landschap doormidden. Het laat zien dat geld voorrang kreeg boven de aantasting van het DNA van Het Hogeland. Het zegt tegelijkertijd nog iets. Namelijk dat de netbeheerder en de provincie een leiding hebben die liberaal stuurt. Ondanks inspanningen van het provinciebestuur en de gemeente hebben inwoners van Het Hogeland het nakijken.

Een Maatschappelijke Coalitie is van heel grote waarde als ze neoliberalisme doorziet. Neem het verhaal van de Amerikaanse vicepresident J.D. Vance over Artificiële Intelligentie (AI). Hij stelde onlangs dat AI een nieuwe industriële revolutie is. Volgens hem profiteert iedereen ervan, en zal de mens blijven zoals die is. Hij wil ervoor zorgen dat standaards en wetten en regels de nieuwe mogelijkheden van AI niet verhinderen. In een democratie moeten mensen onbegrensd vrij zijn in hun uitingen, er mogen geen beperkingen worden gesteld aan de technologie die ze daarbij gebruiken, aldus Vance. Opeens doorzie je zijn kritiek op Europese politici die fake news willen begrenzen en normering eisen van sociale media die Amerikaanse ICT-giganten steeds meer voor zichzelf gebruiken.

Wat is in AI relevant? Het is waar dat we met AI producten kunnen gaan maken volgens onze persoonlijke specificaties. Maar de AI waar Vance het over heeft is wat betreft de uitkomsten oncontroleerbaar. Bij technologie zoals een navigatiesysteem kun je direct checken of die je op de goede plek brengt. Maar bij de AI-toepassingen die Musk en Vance voor ogen hebben willen ze geen mechanisme dat de uitkomsten of het gebruik van AI controleert. Als je hen volgt ontstaat een toestand waarin ICT tot in de haarvaten van onze samenleving en de hele levende wereld binnendringt zonder dat we de directe gevolgen ervan kunnen overzien. En het gebeurt liberaal: de eigenaar van AI bepaalt, verdient

er nog matelozer aan, en de gebruikers hebben het nakijken. Als je ziet hoe deze neoliberalen met mensen omgaan weet je dat hun verhaal over voordelen voor iedereen reine dramaturgie is. Zo verkoop je wat je in de aanbieding hebt.

De beloftes over AI zijn lachwekkend. Musk zegt bijvoorbeeld dat we op Mars verder kunnen als we de aarde als leefomgeving kapot hebben gemaakt. Hoe dom en idioot wil je het hebben? We kunnen daar nog geen stap zetten, nog geen teug ademen zonder gebruik van technologie. Het laat de rijkdom van onze planeet aarde zien. Dat dit soort AI-beloften publiekelijk aandacht krijgt laat de vervreemding van de media zien. Daarnaast zou AI moeten leiden tot systemen die doen wat een mens kan! Dat je daar honderden miljarden voor uitgeeft doe je niet vanuit een maatschappelijk ideaal maar om eraan te verdienen.

Goeroes zeggen dat AI-systemen zullen kunnen gaan denken. Dat is weer zo'n onnozel simplisme. Een AI-systeem kan niet liefhebben, heeft geen verdriet of humor, schaamt zich niet, kan niet wat een mens kan en wat het mens-zijn bepaalt, namelijk in wisselwerking met anderen en al wat leeft betekenis toekennen. AI is gebaseerd op louter rationale betekenisgeving – en hoe slim dat ook wordt ingezet, meer dan een machine kan het niet

worden. De beloftes over AI vallen volledig door de mand als je alle vormen van betekenisgeving tot je beschikking hebt.

De loyalisten van Trump waar J.D. Vance een pleidooi voor hield, zijn door en door liberaal. Dat blijkt uit hoe ze alles denken te kunnen maken, en geen geduld en aandacht hebben voor wat er allemaal alleen in evolutie kan ontstaan. Hoezeer ze erop uit zijn meer geld te verdienen, nog meer macht te krijgen, hoe ze de negatieve invloed op het milieu en de natuur verdonkeremanen. Klimaatproblemen, de aardbevingsproblematiek, maar ook migratie, zorg, onderwijs, oorlogsvoering, alles wordt vanuit een verdienmodel gezien. Het Europese neoliberalisme doet daar vrolijk aan mee.

Een Maatschappelijke Coalitie die neoliberalisme kan doorzien en degenen die zich liberaal uiten en gedragen kan herkennen, wordt gids om nieuwe wegen en nieuwe kaders te vinden. Daarvoor is nodig dat leden van die coalities gaan beschikken over de competentie paradigmatische verandingsprocessen aan te kaarten en te begeleiden. Het mooie is dat als je uitgaat van wisselwerking je er direct mee kunt beginnen. Conceptualiseren en plannen maken is niet nodig. Ik wens u toe dat de Maatschappelijke Coalitie in de gemeente Het Hogeland een voorbeeld wordt in Nederland.

Wim van Dinten is voorzitter van Stichting Sezen

www.sezen.nl

Hoe Wim de zaal heeft toegesproken op basis van dit artikel is te beluisteren als [podcast](#).

Lezen:

[Los het nou gewoon op!?](#) – Wim van Dinten – 2024
